Таким чином, підсумовуючи, треба зазначити, що безумовно є країни, які суттєво постраждали від епідемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, але є країни (наприклад, Швеція, Білорусія), які без карантинних обмежень показують цифри захворюваності та смертності на рівні країн, в яких був введений режим самоізоляції. Це говорить про те, що не треба піддаватися паніці та сліпо слідкувати прикладу інших. Треба спокійно аналізувати ситуацію, що склалася та приймати рішення, адекватні цій ситуації, враховуючи економічні, соціальні наслідки та з дотриманням прав людини. Перед тим, як приймати рішення, потрібно ретельно вивчати його правові підстави та наслідки і, відповідно, діяти завжди в правовому полі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. http://www.euro.who.int/ru/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic).
2. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF
3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text
4.https://public.tableau.com/profile/publicviz#!/vizhome/monitor_15841091301660/sheet0
5.http://tvoemisto.tv/blogs/nashym_naybilshym_vorogom_naspravdi_ie_ne_koronavirus_a_dva_parazyty_106622.html

Р. С. Огірко
кандидат юридичних наук
професор, завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ЧИ Є КРИЗА СУЧАСНОЇ НЕОЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЗАКОНОМІРНОЮ?

Розгляд питання правового забезпечення державної системи освіти і виховання в Україні, саме в контексті Європейської інтеграції цілком обґрунтоване і доцільне. Зміст цієї доповіді пов'язаний із темою нашої конференції прямо (про це буде сказано нижче) і опосередковано. Український народ історично, культурно, духовно-релігійно і ментально від початку був і є складовою європейської спільноти народів і Європейської цивілізації. Тому політичний курс України на інтеграцію з ЄС є правильним і безальтернативним. На такому тлі критичний погляд на сучасну Європейську неоліберальну державність може викликати певний дисонанс, але питання може відпасти само собою, оскільки це критичний погляд на стан неоліберальної державності не тільки там, у Європі, але і осмислення помилок у розбудові неоліберальної держави тут, в Україні; по-друге, - це аналіз з метою позитивної розв’язки проблеми.

Україна довший час через історичні обставини, агресію сусідів і по власній національній вині перебувала на маргінезі європейської історії, і тому подолання істотного цивілізаційного відставання є необхідним для повноцінного включення її в загальноєвропейський цивілізаційний процес.

Але, це те, що стосується минулого. А ось участь у теперішній європейській політиці має відбуватися, що називається, наживо і неминуче без всяких посилань і скидок на минуле.

Для цього Україні як суб’єкту єдиної Європейської цивілізаційної спільноти перш за все важливо мати ясний погляд, в якому напрямку мав би розвиватися цивілізаційний

поступ Європи, щоб спертись на нього в розробці науково обґрунтованої і політично виваженої програми розв'язки усіх проблем українського державотворення таку програму слід вибудовувати і реалізовувати на основі європейських загально цивілізаційних закономірностей, в тому числі і сучасної неоліберальної метаморфози її державності.

Зовнішні вияви кризи є численними і зачіпають основи самої політичної і правової практики неоліберальної державності. Спробувати розкрити усі аспекти цього процесу у доповіді – марна справа. Але зміст проблеми очевидний – сучасна демократична неоліберальна держава Європейської цивілізації не справляється з розв'язанням назрілих і невідкладних національних і глобальних проблем (а їх перелік чисельний). Позиції науковців і політиків тут розділяються діаметрально-протилежно і лінія розлому проходить саме у оцінці причин глибини і наслідків названих кризових явищ. Одні з них бачать кризу демократичної державності постійним, хронічним процесом, що тільки підтримує імунітет системи. І головний аргумент тут такий: демократичний устрій із-за органічного, властивого йому плюралізму різних політичних і ідеологічних сил та різних методів досягнення їх цілей, властивим є перманентний кризовий стан, який періодично посилюється і спадає. Але демократична держава постійно і успішно долає ці суперечності і їх гармонізує.

Проте це не про нинішню кризу і її наслідки. А ось інші автори (а їх меншість) упевнені, що ця криза є наслідком попередніх принципових хиб цивілізаційного розвитку Європи і має невідворотній характер. По-суті, йдеться або про необхідність глибшої реформи цього типу державності або про його заміну. Але це не наша тема. Наше завдання – лише привернути увагу до проблеми і спробувати проаналізувати її історико-правові витоки і означити характер кризи. Тому, тільки на рівні аналізу наслідків кризи і рефлексії навколо її причин задовільну розв'язку проблеми знайти не вдасться.

Проблема, на наш погляд, вимагає більш поглибленого і головне, -нового історико-правового і методологічних підходів до розкриття формування держави ліберально-демократичної орієнтації і різних її метаморфоз на протязі всього періоду існування.

В економічній науці, політології, соціальній філософії нині вже широко використовуються поняття неоліберальної економіки і неоліберальної політики і суспільства, на позначення значної різниці класичної ліберальної демократії і сучасного неолібералізму. В юридичній же літературі, нажаль, осмислення цих сучасних державно-правових процесів метаморфози ліберально-демократичної державності, в тому числі в Україні, не бачимо. В юридичних енциклопедіях, словниках, в тій же Вікіпедії відсутнє поняття неоліберальної держави, і навіть не вживається сам термін «неоліберальна держава».

Разом з тим, один лише факт, що з часу реалізації першого ліберального проєкту демократичної держави, що був здійснений в ході Англійської буржуазно-демократичної революції за загальною думкою істориків держави і права, правове завершення якого сталося із прийняттям

«Акту про спадкування престолу» 1701 р., пройшло вже більше 300 років, повинен підштовхнути до необхідності і доцільності вивчення і осмислення цього феномену збереження і функціонування ліберальної держави в сучасних, дуже відмінних від ліберально-демократичних умов 1701 р. Крім того, є неоціненний конкретний досвід функціонування держави ліберально-демократичної орієнтації, в найрізноманітніших умовах і в різних країнах, в яких реалізовувалося негативне і позитивне відношення до ідеї свободи вибору людини і суспільства, який потребує узагальнення.

Цей тип держави донедавна був нам відомим під різними визначеннями: буржуазна, демократична, буржуазно-демократична, модерна, національно-демократична, правова, соціальна, а після розвалу СРСР, - держава соціально-демократичної орієнтації (концепція професора Рабіновича П.М.).

Очевидно, в основі цього аналізу лежить відомий формаційний критерій типології держави щодо визначення її природи і тенденцій розвитку. Він більше ніж 150 років тому,

обґрунтував дуже швидку неминучу загибель буржуазної держави. Прогноз справдився, але як раз навпаки, - кривавий експеримент із так званою соціалістичною державою провалився. Зрозуміло, що на основу цього підходу природу і тенденції розвитку сучасної неоліберальної держави пояснити неможливо. І не дивно, оскільки цей історико-філософський методологічний підхід побудований на досягненнях науки середини XIX ст. як свідчить сучасна історія держави і права, на рівні методології і практики, повністю вичерпав себе.

Поза формаційним підходом до недавнього часу було загальноприйнятим переконання, що феномен ліберально-демократичної держави є природнім результатом спонтанної і розумної поведінки індивідів для реалізації своїх прагнень і інтересів шляхом пристосування до умов існування у суспільстві і навколишньому середовищі. Насправді, як побачимо нижче, цей процес є неприроднім і не спонтанним, а є результатом постійних, напружених і затратних зусиль кожної людської особистості у реалізації свого вибору у боротьбі за справедливість і свободу. І тільки після Другої світової війни із-за усвідомлення величезної різниці між природою ліберально-демократичних країн і нігілістичною природою країн – агресорів, як причин перемоги над ними, почалося осмислення особливостей правової природи ліберально-демократичних держав - переможців.

В останні роки в науковій літературі, зокрема, в юридичній утверджуються цивілізаційний підхід дослідження природи і тенденцій розвитку європейської державності, сутність якої розкривається як унікального типу держави саме Європейської цивілізації [1,18]. Це на наш погляд, є об’єктивно необхідною, адекватною оцінкою європейської державності, її світового значення і розв’язці національних і глобальних проблем подальшого розвитку людства. Це робить можливим і аргументованим узагальнений погляд на витоки і формування, а також на природу джерел розвитку цієї держави, незалежно від особливостей тих чи інших демократичних країн.

Цивілізаційний підхід дає можливість побачити весь процес формування суспільного та державного устрою, його принципи, інститути і форми суспільно-державних процесів.

Ця логіка становлення вільної відповідальної і активної людини громадянського типу і її єдності із формуванням ліберально-демократичної державності започаткована відомою Великою Хартією вольностей 1215 р. і була продовжена в Англії в ході більше, ніж 400-го поступового еволюційного процесу боротьби проти станового феодального ладу за справедливість, рівність і свободу вільної людини. І найважливішим тут є той факт, що від початку ця боротьба підкріплювалася обов’язком її інституціоналізації в англійському парламенті - особливому й унікальному на той час органі, який на відміну від Іспанії, Франції і інших країн не мав статусу представницько-станового органу, а від початку представляв саме громадянське суспільство і вільну людину, якою, зрозуміло, в цей час вважав себе кожен барон, лицар, священник, а пізніше,– «джентрі» й інші вільні люди так званого третього стану. Названий вище англійський парламент від початку мав статус представника саме вільної людини і громадянського суспільства [1,19].

Це планомірне і системне перетворення англійського суспільства і державного ладу на основі принципу свободи вибору вільної людини на протязі 486 років у боротьбі проти абсолютної влади короля було закріплено правовим верховенством парламенту, а закон поставлено над королем (державою). Вже пізніше утвердився статус відповідального уряду, а 1689 року був прийнятий «Біль про права» і який остаточно затвердив верховенство парламенту у законодавчій владі і у визначенні фінансової політики. Тобто, фактично в Англії сформувалася конституційна монархія, були закріплені правові основи громадянського суспільства, і власне, правової держави.

Заслуговує на підтримку висловлена в літературі позиція, що батьківщиною практичної реалізації ідеї справедливості свободи і рівності, які вже пізніше були усвідомлені осмислені і закріплені в правовій формі в ході демократичної (буржуазної)

революції була Англія. Наступними в реалізації принципів держави ліберально-демократичної орієнтації були США і Франція, які на основі вивчення і осмислення досвіду Англії, перші - в умовах боротьби за незалежність проти англійської корони, а Франція в ході кардинальної революційної зміни монархії на республіку, і реалізували ці ідеї вже на іншій основі.

Ліберальний принцип свободи у своїй логіці орієнтує особу на її прагнення до повної самореалізації. На початку XVII ст. Англійська демократична правова держава у формі конституційної монархії, у якості стратегічного розвитку суспільства вибрала розбудову економічної основи держави під гаслом «Laissez – faire». Очевидно, не випадково серед усіх можливих аспектів суспільного життя пріоритетною виявилася якраз економіка. Саме це визначило напрям суспільних перетворень і, стало економічною основою Англійського королівства і далі всієї Європейської цивілізації.

Як раз Англія дала приклад і запропонувала алгоритм розв'язання назрілих на той час у Європейській цивілізації проблем, а саме, був започаткований доцільний і ефективний в цих умовах історичний прецедент рішення проблеми ліквідації різного аспекту глибокого станового поділу суспільства, нерівності, кріпосницької експлуатації, тривалою, але системною боротьбою за утвердження ідеї вільної людини та громадянського суспільства на принципах рівності та справедливості. Цей алгоритм як принцип розв'язки назрілих проблем діє і в сучасному суспільному і державному устрої до сьогодні.

Так, через цей феномен щоденного реального і доцільного в конкретних умовах вільного вибору практичної реалізації свободи у практичних відносинах формувався новий тип вільної особистості як основи нового суспільного і державного устрою Англії. Отже, на основі цих принципів свободи і рівності і по цьому алгоритму здійснювалася на протязі століть Англійська буржуазно-демократична революція.

Аналіз становлення ліберально-демократичної держави в Англії показує, що її успіхи напряму пов'язані із не тільки реалізацією принципів свободи і рівності але в першу чергу і головним чином залежали від того чи працювала ця свобода вільної людини на розв'язання об'єктивно значимих цілей суспільного і державного розвитку. Наприклад, перші успіхи Англійської буржуазної революції були обумовлені тим, що треба було побороти становий характер феодального суспільства і приниження прямої залежності третього стану. На другому етапі головним стимулом економічної свободи стала реальна можливість реалізувати себе у сфері виробництва, винахідництва, наукового пізнання, географічних відкриттів і колоніальних завоювань. Третій приклад – героїчна і самовіддана боротьба англійців проти німецької гітлерівської агресії. Можна зробити висновок, що ця система рішення проблем працює, коли її двигуном і джерелом є енергія вибору вільною людиною вищої мети свого існування. Названа закономірність дуже значима і ми побачимо її вирішальну роль у випадку метаморфози ліберально-демократичної державності в неоліберальну в Європі у 1970 роки минулого століття.

Напрошується, на перший погляд цілком несподіваний, можна сказати, - навіть парадоксальний, але цілком обґрунтований висновок. В українському правовому дискурсі правова держава розглядається як ідеал держави, досягнення якого слід прагнути усіма правовими, моральними, політичними, соціально-культурними засобами, і найшвидше. І це дійсно так. Формування такого типу держави в лоні Європейської, а пізніше Євроатлантичної цивілізації і (яка, власне, визначила лице і сутність цієї цивілізації) є унікальним проривом в історії держави і права. Але вже перший же досвід побудувати такого типу держави показав що державотворчі проблеми при цьому, як очікувалося, не закінчуються, а навпаки, породжуються новий клас цих проблем.

Отже, розбудова і функціонування правової держави є постійним процесом взаємодії із громадянським суспільством і людиною при тому, що головною дієвою особою і активною ланкою у цій взаємодії виявляється саме вільна і одночасно відповідальна людська особистість - громадянин і їх спільнота – громадянське

суспільство. Саме їх громадянськість, їх ідеали, їх мораль і культурний рівень, їх освіта, їх висоти виховання і здоровий спосіб життя є основою правової держави.

У результаті ефективної соціально-економічної політики з кінця 40-х до початку 70-х років XX ст. у Європі і США сформувався потужний 70-80% від кількості населення середній клас. Але при цьому одночасно не сформувалось більш чисельне, потужне і основне, - більш моральне, інтелектуальне і політично активне громадянське суспільство. Навпаки, виник і ідейно визначився і почав активно впливати на державу і суспільство масовий молодіжний, а пізніше і більш широкий суспільний рух, що сформувався на ідеях, ідеалах і цінностях, відмінних від традицій європейської ліберальної демократії. Але, нинішня європейська неоліберальна демократична держава сприйняла цей рух з його ідеологією, і цінностями, його суспільною роллю і впливом, і включила ці сотні тисяч індивідів у своє політичне і правове поле. Тим самим, по-суті, започатковано переродження суспільства і держави ліберально-демократичної орієнтації у державу неоліберальної охлократії. Формується також ніби вільна людська особистість, але не громадянського типу, а іншого, неоліберального типу, де змістом життя є не вибір ідеалу загального добра і відповідальності за нього, а по-суті, заперечення його необхідності і смислу. І відповідно, суспільство є вже не громадянським, а неоліберальним.

Як свідчить політика і правова практика Європейської неоліберальної державності цей процес сьогодні продовжується і посилюється.

Отже із формуванням європейського типу ліберально-демократичної державності вперше в історії держави і права з'явилася реальна можливість розв'язувати суспільні, державні а також глобальні проблеми не тільки силовими методами, як це здійснювалося на протязі тисячоліть. Саме в цьому полягає, на наш погляд, смисл появи держави ліберально-демократичної орієнтації, яка стала світовим трендом, що стало можливим після розпаду СРСР і блоку його сателітів. Нажаль ця держава після Другої світової війни перетворилось у неоліберальну державу, яка допомогла побудувати соціальну державу, але не зуміла створити нове 70-80% від кількості населення громадянське суспільство. Бо не з'явився новий тип вільної людини, як це було у попередні періоди Європейської історії держави і права. Коли урухомлювали суспільство і державу феодали і духовенство, шляхта і дворянство та козаки в Україні. А в новий час, – підприємці, бізнесмени, моряки першопрохідники, винахідники-науковці, тощо. Нова людина і не могла з'явитись оскільки неоліберальна держава, повністю зосередившись на розбудові суспільства масового споживання і масової культури, не виконала своєї основної функції: не зреагувала на об'єктивну потребу дальшого розвитку громадянського суспільства, і не створила умови для цього, не забезпечила свободи вибору для нового типу вільної людини. І нині продовжується це саме в сучасних неоліберальних державах Європи, Північної Америки, Австралії й ін. Парадоксально, але фактично у цьому суспільстві нема свободи вибору, тобто, неоліберальне суспільство не сприймає альтернативну ідеологію супроти ідеології неолібералізму; нема і суспільно-політичних рухів за оновлення цивілізаційного типу держави ліберальної демократії, які б орієнтувалися на новий тип вільної людини. Там, де егоїстичні індивіди і масове суспільство, по суті, оволоділи неоліберальною державою, яка в цій ситуації не може забезпечити належний правопорядок і верховенство права.

Такий стан суспільства і держави може стати середовищем, як це було і раніше, для формування тоталітаризму нового типу.

Отже, поставлене у цій доповіді питання, чи є закономірною криза сучасної неоліберальної державності, на наш погляд, слід відповісти ствердно. Але цілком очевидно, що потребує відповіді й інше питання, якою мала б бути сучасна ліберально-демократична державність, як цивілізаційний тип, що мало би змінитись у сучасній неоліберальній державі. Очевидно, що це потребує перегляду і переосмислення вже існуючих підходів до природи і поняття держави. В юридичній літературі поки що

проблема по суті не поставлена, продовжується аналіз і узагальнення уже відомих теорій. Більш чутливими до проблеми виявилися соціальні філософи і політологи. Так, автори підручника «Теоретична і практична філософія (Київ, 2017) відверто стверджують: «Досі є не зовсім зрозумілим, що таке держава» [3,463] Відомий український філософ професор А.О. Баумейстер підкреслює, що «Сьогодні ми переживаємо етап, коли наявні концепції держави виявляють свою недостатність і обмеженість. Під звичними формулами і дефініціями підручників приховуються незадоволеність, непевність і навіть розгубленість. Адже модерна концепція держави і права не спирається на міцний фундамент, а постійно перебуває у стані невизначеності» [4,311].

Тут дозволимо собі не погодитися із автором. Оскільки ніякої розгубленості нема. Йде планомірна робота по осмисленню і інтерпретації класичного спадку ліберальної доктрини і некритичного запозичення і використання рекомендацій західних авторитетів, як-будь то не було 400-літньої роботи вдосконалення, критики і сучасної метаморфози ліберально-демократичної державності.

Навпаки, в РФ традиційно систематично поглиблюється наукова розробка негативної оцінки держави ліберально-демократичної орієнтації, і на цьому тлі критичної літератури виділяються глибиною аналізу і аргументації праці професора Л.А. Позднякова, на основі яких можна зробити висновок, що в світі не існує жодної концепції держави і права, яку можна було б визнати цілком задовільною і взяти в якості основи [2].

Л.А. Позднякову не вдалося перебороти московську традицію обожнення царя, а нині – і держави. Він після старанного аналізу усіх найважливіших теорій держави не побачив, або не захотів побачити феномену, держави, ґрунтованої на творчій ролі вільної особистості, яка ефективно доповнює владну державну силу своєю ініціативою у розв'язанні найважливіших проблем суспільного розвитку і не побачив тих перспектив які на цій основі відкриваються і у дальшому розвитку держави і права. Зрештою, в якості перспективи Російської держави автор вибрав автократичну державу, по суті - імперію.

ЛІТЕРАТУРА:

1.Сопільник Л.І., Камінський М-Б. І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / Сопільник Л.І., Камінський М-Б. І. Львів, Видавництво Львівська політехніка ,2012 р. – 500с.

2. Поздняков Э.А. Философия государства и права Москва 1998 р. http://teleconmlaw.ru/young res/Pozdnjakov.pdf - Дата звернення 19.02.2020

3. Теоретична і практична філософія: навч. посіб: /В.О. Дем'янов, М.І. Бойченко В.В. Приходько та ін., заг. ред. Л.О. Шашкової. -К.: Видав. поліграф. центр Київ.ун., 2017-463 с. /

4.Баумейстер, А. О. Філософія права : навчальний посібник / А. О. Баумейстер.-К. : Видавничо-поліграфічний центр Київ ун., 2010 -311 с.